

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, КОЛОКВІУМИ

**Роль індивідуальної ініціативи
щодо тлумачення положень законів України
у забезпеченні загального інтересу¹**

В. Шишкін

суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук

Питання індивідуального і загального інтересу в правосудді має неабияке значення і завжди коливатиметься залежно від рівня розвитку суспільства, стану правовідносин у ньому, обумовлених об'єктивними обставинами.

Відповідно до частини другої статті 150 Конституції України фізичні особи як носії індивідуальної ініціативи можуть бути суб'єктами права на конституційне звернення стосовно офіційного тлумачення Конституційним Судом України проблемних положень законів України. Процесуально таке право реалізується на підставі статей 42, 43, 94, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України».

З огляду на положення статей 94, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України» можна стверджувати про різноманітність співвідношення отриманого результату та розгляду індивідуальної ініціативи для конкретної людини і суспільного (загального) інтересу.

Баланс у цьому співвідношенні може бути і не на користь громадянина, навіть якщо будуть задоволені його вимоги у конституційному зверненні, але фактично буде досягнутий загальний інтерес.

Яке ж позитивне рішення може ухвалити Конституційний Суд України за конституційним зверненням громадянина? Концептуально два — дати офіційне тлумачення положення закону або, як це не дивно (з формального погляду на конституційні приписи), визнати норму закону неконституційною.

Розглянемо ці два напрями.

1. Основою першого є приписи статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», в яких зазначено: «Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод». У цій нормі звертаю вашу увагу на положення «може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод». Маємо дві умовні ситуації: «призвело», тобто право вже порушено, і «може при-

¹ Доповідь на Міжнародній конференції «Роль конституційного правосуддя в захисті цінностей правової держави», присвяченій 20-річчю прийняття Конституції Республіки Молдова (Кишинів, 8–9 вересня 2014 року).

звести», тобто прогнозується, що у майбутньому може відбутися порушення якогось конкретного для суб'єкта права, закріпленого у Конституції України.

Якщо громадянин з метою захисту свого вже порушеного конституційного (суб'єктивного) права звертається до Конституційного Суду України за офіційним тлумаченням положень закону і таке тлумачення буде позитивним для мети його звернення, то він персонально для себе фактично не отримує позитивного результату, крім морального задоволення, оскільки рішення Конституційного Суду України, в якому дано офіційне тлумачення положень закону, не є підставою для перегляду рішення, яке постановив суд загальної юрисдикції у справі громадянина. Рішення Конституційного Суду України, в якому надано офіційне тлумачення положення закону, не є обов'язковою підставою для перегляду раніше прийнятого судом загальної юрисдикції рішення. Отже, таке тлумачення має перспективу для подальших спорів, які можуть виникнути під час правозастосування, коли суди загальної юрисдикції, розв'язуючи конфлікти, повинні обов'язково зважати на рішення Конституційного Суду України. Фактично, громадянин спровокував «добро» для інших людей, тобто його ініціатива є позитивною для загального інтересу.

Якщо ж у конституційному зверненні порушувалося питання про офіційне тлумачення положень закону з огляду на можливе в майбутньому порушення конституційного (суб'єктивного) права громадянина і офіційне тлумачення було позитивним для мети його звернення, то у цьому разі збігаються позитивні результати як для індивідуального, так і для загального інтересу. Користуючись рішенням Конституційного Суду України, в якому дано трактування відповідних положень закону, особа може у процесі розгляду її позову вимагати від суду загальної юрисдикції застосування закону в такий спосіб, як це визначив Конституційний Суд України. Таким рішенням може користуватися не лише суб'єкт права на конституційне звернення, а й будь-який інший громадянин у процесі розгляду в судах його позовних вимог.

2. Відповідно до положень частини другої статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України» у разі коли Конституційний Суд України, вирішуючи питання про офіційне тлумачення положення закону, зазначеного у конституційному зверненні фізичної особи, дійде висновку, що таке положення суперечить нормам Конституції України, то він може визнати його неконституційним. Оскільки неконституційні норми не можуть бути предметом офіційного тлумачення, то законодавець надав право Конституційному Суду України у таких випадках виходити за межі конституційного звернення. У зазначеній ситуації маємо збіг індивідуального інтересу із загальним. Індивідуальний інтерес тут полягає у тому, що раніше прийняте судом загальної юрисдикції рішення може бути переглянуто відповідним судом за нововиявленими обставинами, наприклад, на підставі пункту 4 частини другої статті 361 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 5 частини другої статті 245 Кодексу адміністративного судочинства України, і не може бути застосовано жодними органами влади.

Загальний інтерес у цьому разі полягає в тому, що Конституційним Судом України відповідні положення закону визнані нечинними.

У практиці Конституційного Суду України постановлено 7 зазначених рішень. Така кількість рішень за 17 років діяльності Конституційного Суду України, на пер-

ший погляд, здається незначною, але йдеться про наявність цієї можливості. Для наочності наведемо деякі з цих рішень.

1. У Конституційному Суді України вироблено доктринальну позицію, яка полягає в тому, що положеннями статті 55 (право на звернення до суду за захистом) у системному зв'язку зі статтею 124 Конституції України (юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі) встановлено необмежене право громадянина на звернення до суду. Початок такої доктрини закладено Рішенням від 30 жовтня 1997 року № 5-зп у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру». Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення положень Закону України «Про інформацію», однак стосовно змісту частини четвертої статті 12 Закону України «Про прокуратуру», якою було встановлено можливість оскарження прийнятого прокурором рішення до суду лише у випадках, передбачених законом, дійшов висновку про неконституційність цих приписів як таких, що порушують конституційне право кожного на звернення до суду, оскільки винятки з конституційних норм встановлюються лише Конституцією України, а не іншими нормативними актами.

2. У Рішенні від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатово Г. І. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінального процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) Конституційний Суд України, давши офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 59 Конституції України щодо права особи на вільний вибір захисника своїх прав (пункти 4, 5 мотивувальної частини та пункти 1, 2 резолютивної частини рішення), дослідивши зміст частини першої статті 44 Кримінального процесуального кодексу України і частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення в контексті даного офіційного тлумачення статті 59 Конституції України, дійшов висновку про неконституційність зазначених норм кодексів з мотивів обмеження ними конституційного права особи на вільний вибір захисника (пункт 6 мотивувальної частини та пункт 3 резолютивної частини рішення).

3. У Рішенні від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського А. О. щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) Конституційний Суд України дійшов висновку, що встановлені статтею 14¹ та частиною шостою статті 258 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність та процедура притягнення до адміністративної відповідальності не ґрунтуються на конституційних принципах і правових презумпціях, які зумовлені визнанням та дією принципу верховенства права в Україні. Зазначені норми кодексів не відповідають вимогам частини другої статті 8, статті 22, частин першої, другої статті 24, частини другої статті 61, статей 62, 64 Конституції України, а отже, є неконституційними.

4. У Рішенні Конституційного Суду України від 3 липня 2003 року № 13-рп/2003 у справі за конституційним зверненням громадянина Діяка І. В. щодо офіційного тлумачення положення частини шостої статті 29 Закону України «Про вибори

народних депутатів України» (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування) під час розгляду порушеного у конституційному зверненні питання Конституційний Суд України виявив ознаки невідповідності Конституції України четвертого речення зазначеного положення, а саме те, що воно порушує закріплену Конституцією України гарантію здійснення прав та свобод людини і громадянина — право на їх судовий захист (частини перша, друга статті 55), яке не може бути обмежене (стаття 64), а також право кожного на індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб (стаття 40), та визнав його таким, що не відповідає Конституції України. У цій справі загальний інтерес має вже суспільно-державне значення, оскільки стосується політичного права громадян на участь у формуванні органів державної влади.

5. Ухвалюючи Рішення від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянки Галкіної З. Г. щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (справа про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва), Конституційний Суд України встановив наявність ознак невідповідності положення частини четвертої статті 3 цього закону, згідно з яким «забороняється розірвання фізичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовником завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що такими договорами здійснено оплату 100 відсотків вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва», положенням частини другої статті 3, частини другої статті 6, частини четвертої статті 13, частини другої статті 19, частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

Наведені приклади доводять, що українське законодавство і практика Конституційного Суду України максимально поєднують забезпечення загального та індивідуального інтересу в процесі реалізації права фізичної особи на конституційне звернення.